

Potenciál a limity městského prostoru

The Potential and Limits of City Space

Michaela Šuleřová

ABSTRACT The aim of the article is to present a twofold discussion on the quality of a city. The first examines the possibilities of a city (as a space of positive potential arising out of the meeting of different individuals or groups) for creating socialities and a public, as a possibility for rooting identities or as creative tool for development of the city as a whole. The necessary condition for this potential lies in the city as an open system, enabling the free and unoppressed meeting of people. The second part juxtaposes this vision with contemporary discussion about contemporary city and its socio-spatial structure. The city is here often presented as divided into isolated and non-communicating parts, isolating and dividing also its inhabitants. An other important aspect is the notion of fear (as perception of danger coming from unknown others), which prevents urban inhabitants from mutual interaction. The city has become divided in to closed, separated parts and the use of creative urban potential is endangered.

KEY WORDS city, open system, polarization, public, public space, segregation, sociospatial structure

Mít na světě své místo je to, co dělá z lidského zvířete společenskou bytost.

(Sennett 1999: 23)

Tématem následujícího příspěvku je dvojitá diskuse o povaze města. V první části textu bude představen potenciál, který město, potažmo jeho veřejný prostor, může poskytovat, je-li otevřené a univerzálně přístupné. V druhé části se text zaměří na současnou diskusi o socioprostorové struktuře městského prostoru, ze které vyplývají některá omezení tohoto potenciálu.

Uvedené téma bude nahlíženo optikou veřejných městských prostorů a jejich proměn. Podle Borjy (1998) je veřejný prostor onou sférou města, ve které se stává stav městské společnosti manifestním, v níž vystávají na povrch výzvy, reakce veřejnosti, stejně tak jako se do ní fyzicky vpisují společnosti, společenské hranice i vzdálenosti. Veřejný prostor města představuje jednak fyzický, vystavěný prostor města, tedy jeho náměstí, ulice, nábřeží, parky a další místa, na která mají v principu přístup všichni občané a která tak reprezentují kolektivní vlastnictví (Tonkiss 2005, Borja 1998). Jde ale také o prostor žitý, o společenský prostor setkávání s ostatními. Příkladem mohou být náměstí nebo kavárny, setkávání v nichž pojímá Habermas (2000) jako předchůdce abstraktního konceptu moderní veřejné sféry (chápané ve smyslu pole komunikace a diskuze), ale také mnoho dalších míst.¹ Prostor města je rovněž prostorem symbolickým, poskytujícím místo pro ukotvení identity jednotlivců, utváření komunit i zajištění podmínek pro formování politické veřejnosti (Weiske 2003).

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2/2006. S. 41–63. ISSN 1214-813X.

¹ Mezilidská setkávání se ve městě nemusí odehrávat jen na místech, která jsou jako veřejná prostranství legálně ustanovena, nebo tak byla plánovitě pojímána. Veřejné prostory mohou tvořit opuštěné továrny, dopravní uzly nebo staveniště, a to na základě svého užívání lidmi, nikoliv předem daných definic.

Předložený text se zaměřuje především na demokratická kapitalistická města současnosti, přesněji od 70. let dvacátého století. Přesto, zejména v první části, se řada výpovědí vztahuje obecně k městu jako společenskému fenoménu. Město jako fenomén je nahlíženo právě jako lokalizace společenských procesů, jako žitý prostor setkávání a zkušeností, zároveň však stále i jako prostor fyzický, který prochází proměnami v odpovědi na změny společenské a zpětně na ně působí.

Všechny tyto typy městského prostoru jsou vzájemně spjaté a vytváří kreativní městský potenciál, jehož jádrem je mnohost forem, různorodost, „urbanita, diverzita, hustá textura zkušenosti“ (Sennett 1999: 25). Právě tato koncentrace zkušeností, setkávání různých aktérů a skupin (ať bezprostřední, konkrétní, nebo probíhající jakkoliv zprostředkovaně) generuje potenciál pro vytváření společenského vědomí, tvoření prostoru vzájemné důvěry a sounáležitosti nebo pro ukotvení a rozvoj individuálních identit. Města jsou tak v tomto smyslu právě těmi místy, která podle Sennetta (1999: 25) mohou hrát roli ve vytváření „společenského smyslu lidství a poskytovat prostor pro formování loajalít a odpovědnosti, pro artikulaci životních cílů“, čili prostorem, jenž „nabízí úlevu z břemene subjektivního života“. Mohou být místy formování společností a jejich smyslu.

Jedním ze zásadních potenciálů veřejného prostoru je tak schopnost artikulace veřejnosti, již v tomto kontextu nahlížíme především jako orgán ustavující společnost, jako fenomén, skrze který je společnost vidět a slyšet a který se formuje v diskusi, v určité sociální lokalizaci (dle Habermas 2000). Hannah Arendtová ve své knize *The Human Condition* popisuje veřejnou sféru vznikající z idealizované agory antických Atén, kde se mohli setkávat a diskutovat svobodní občané, odděleně od sféry soukromé. Při spojení města a veřejných prostorů a veřejnosti je nutné vzpomenout také Habermasovo (2000) pojetí veřejného prostoru jako prostoru komunikace a diskuze, odehrávající se v kavárnách ohraničujících měšťanský veřejný prostor. Potenciál města vidí ve své kritice současných měst mezi dalšími autory také Jane Jacobsová (1972), která sdílení městského prostoru připisuje pozitivní efekt zajištění vzájemné bezpečnosti. Na Jane Jacobsovou i Hannah Arendtovou navazuje ve svých úvahách již zmíněný Richard Sennett.

Sennett (2004) ale zároveň přiznává urbánnímu prostředí významnou „potencialitu“ pouze za předpokladu, že jde o prostředí otevřené a přístupné. Jeho koncept města jako otevřeného systému je obecnou, ale důležitou reflexí při uvažování nad městským potenciálem. Město jako otevřený systém tvoří podle Sennetta (1999, 2004) prostor, ve kterém je především možná univerzální přístupnost a participace nezapovídající mísení skupin a jednotlivců, ale zároveň je ani nijak nenařizující. Tento prostor je protipólem města jako uzavřeného systému (příčemž oba jsou Sennettem představovány především jako ideální typy), který je prostorem založeným na exkluzi. „Mít své místo“ znamená v dnešním městě podle Sennetta často odmítnutí různosti a rozdílnosti, hledání míst společensky homogenních s vyloučením chudých vrstev či odlišných etnik, neboli jednání vedoucí k vytváření uniformní exkluzivní identity (tamtéž). Město jako otevřený systém je oproti tomu založené na participaci a inkluzi. Jeho principy Sennett volně popisuje jako porozitu teritoria umožňující volný pohyb osob, narativní nedeterminaci (schopnost reagovat v průběhu plánování flexibilně na různé podněty) a nekompletní formu, která vzbuzuje tvořivost a funguje jako protiváha vymisťování obyvatel. Strategie vytváření města musejí být dostatečně přizpůsobivé a musejí být schopné odpovědět rychlou reakcí na změny a umožňovat tak interakce vzájemně cizích lidí. Právě taková místa podporují vývoj vzájemného zapojení, závazků a loajality, stejně jako využití lidského kreativního potenciálu vznikajícího v textuře města.

Sennett si uvědomuje i omezení, nebo dokonce nebezpečí města. Jim bude věnována druhá část textu. Zde se zaměříme na současnou diskuzi o socioprostorové struktuře dnešního města, jejích proměnách a omezeních vzhledem k městskému potenciálu. Autoři jako Saskia Sassenová, Manuel Castells, Edward Soja a další, diskutující současnou podobu měst, představují koncepty, které, přestože nepopírají městský potenciál, analyzují situace, které poukazují i na jeho omezení. Dominující koncept představuje v jejich dílech polarizace městské socioprostorové struktury na části prosperující a části chudé nebo marginalizované. Pokud je ale město rozdělené na vzájemně uzavřené části, nebude docházet k setkávání ani k jiným formám kontaktů rozdílných lidí. Město se podle těchto úvah podobá spíše uzavřenému systému, v němž je využití jeho potenciálu ohrožené.

Tato část textu bere v úvahu nejen „abstraktní“ město jako společenský fenomén generující potenciál, ale také jako konkrétní místo spojené s konkrétními procesy. Tyto reflexe jsou tak spojené s uvažováním o širším kontextu vývoje společnosti, a to přibližně od sedmdesátých let dvacátého století, kdy „nastal nepředvídaný a důležitý obrat v dosavadním vývoji celého osídlení“ (Musil 2002: 36). Obrat ve vývoji osídlení je propojený s vývojem globální ekonomiky, přechodem k postindustriální nebo informační společnosti (postfordismu), s prosazením postmodernismu ve vnímání jak kultury, tak spotřeby a také s určitými demografickými změnami. Tyto procesy přispívají ke vzniku trendů (socioprostorová polarizace a dualizace metropole, komercializace a dohled) přímo ovlivňujících městský prostor. Výsledkem je roztržštěná struktura města, oddělené a vzájemně nekomunikující části, které neumožňují nebo zapovídají setkávání a interakci svých obyvatel. Město v tomto případě nelze pojímat jako otevřený systém, a tedy ani využívat jeho kreativního potenciálu.

I.

Odkaz na potenciál města jako faktor pro vznik veřejnosti nalezneme u Hannah Arendtové (1959), která spojuje vznik politické sféry přímo se vznikem veřejného městského prostoru. Tento vztah – vznik řeckého města, *politela*, a vznik jeho veřejného prostoru, jakožto prostoru, který propůjčuje lidským vztahům politickou vizibilitu – popisuje jako neoddelitelný (dle Mongin 2003). Antická polis, předobraz moderní veřejnosti, zákonodárné veřejné shromáždění svobodných občanů, a zároveň prostor, na kterém se scházeli občané svobodného státu za účelem diskuze a správy záležitostí veřejného zájmu, se od moderní veřejné sféry odlišoval svým základem, v jehož centru leží nerovnost (moderní veřejná sféra má být přístupná univerzálně). Přesto označuje Hannah Arendtová (1959) tuto snad nejstarší stylizaci veřejného městského prostoru, agoru, za „human condition“, podmínku lidství.

Řecká polis znamenala zároveň také záruku přežití, překonání marnosti individuálního života. Společný svět nás musí přesahovat. Ale společný svět může přežít, pouze pokud se objeví na veřejnosti. Polis tak byla pro Řeky, stejně jako *res publica* pro Římany, především zárukou smysluplnosti lidského života, prostorem ochrany této smysluplnosti a rezervovaným pro relativní trvalost, pokud ne nesmrtelnost, smrtelníků (Arendt 1959).

Veřejnost podle Arendtové (tamtéž) zahrnuje dvě oblasti, je to jednak svět sám, společný nám všem, odlišný od světa soukromého. Nejedná se o zemi, přírodu, ale o lidské artefakty, výsledky působení lidských rukou, záležitosti, které se odehrávají mezi těmi, kdo

obývají tento vytvořený svět. Je to zároveň ale i vše, co se objeví na veřejnosti, co mohou všichni ostatní vidět a slyšet. Právě to, co vidí a slyší ostatní, stejně tak jako my sami, tvoří realitu, a toto společné zakoušení světa je klíčovým významem veřejné sféry a spolu s tím veřejného prostoru, který vytváří její lokalizaci. „Přítomnost ostatních, kteří vidí a slyší to, co my, nás ujišťuje o realitě,“ píše Arendtová (1959: 46). Realita veřejné sféry závisí na současné přítomnosti a viditelnosti mnoha perspektiv a aspektů, ve kterých se společný svět představuje (Arendt 1959).

Arendtová, přes svoji úctu k polis a agoře jakožto výsostným veřejným prostorům svobodných občanů, uznávala, že lidé se nerodí stejní, rovní. Tvrдила, že popírat nebo „žehlit“ rozdílnosti mezi lidskými bytostmi znamená také popřít jejich bytostnou individualitu – namísto toho se mají rozdílnosti uznávat a oslavovat, což tak umožňuje existovat životaschopnému veřejnému realmu a politické komunitě. Stav „být slyšen a viděn ostatními“ odvozuje svůj význam z faktu, že každý vidí a slyší jinak a z jiné pozice. To je smysl veřejného života oproti tomu, co může nabídnout i ten nejbohatší a nejspokojivější rodinný život, tedy jen prodloužení nebo znásobení vlastní pozice. „Pouze tam, kde mohou být věci nazírány mnohými, v různosti forem, aniž by měnily identitu tak, že ti, kteří jsou shromážděni kolem, ví, že vidí stejně v jasné diverzitě, může se světská realita pravdivě a spolehlivě ukazovat. Konec společného světa přichází, když je viděn jen z jednoho aspektu a může se představovat jen z jedné perspektivy“ (Arendt 1959: 53).

Setkávání a diskuze s ostatními představuje zásadní faktor v Habermasově (2000) pojetí veřejné sféry jako „prostoru komunikace“ (dle Watson 2006: 12), přestože Habermas od něj přechází k dalším, bohatším konceptům veřejnosti jako fenoménům artikulace občanské společnosti. Pro Habermase (tamtéž) představuje centrální pojem neosobní komunikace, ve které se zájmy diskutují a debatují spíše než brání a kde je konsensus dosažen racionální diskusí. Pro uskutečnění diskuze je potřebná její určitá lokalizace, a tak i městský prostor, který reaguje na vývoj společnosti. Vývoj veřejnosti tak Habermas (2000) také propojuje s proměnami městského prostoru a architektury jako jedněmi z prostředků přispívajícími ke vzniku veřejné sféry. Město společně s jeho novými, veřejně přístupnými prostory, se v osmnáctém století stává centrem života občanské společnosti, jak z hlediska ekonomického, tak kulturněpolitického, kdy se v nově vznikajících městských kavárnách a salonech, jakožto místech diskusí a čtení novin, institucionalizuje literární veřejnost. Habermas navazuje na úvahy Arendtové: společnost je forma soužití, v níž získává závislost člověka na sobě rovných veřejný význam kvůli samotnému životu a kvůli ničemu jinému a kde se v důsledku toho činnosti, které slouží pouze k zachování života, nejenže na veřejnosti projevují, nýbrž smějí dokonce určovat fyziognomii veřejného prostoru (Habermas 2000: 78).

Význam města a jeho prostorů pro širší pojmy společnosti a demokracie reflektuje a rozšiřuje Richard Sennett (1978, 1992, 1999, 2004). Město by mělo být demokratickou arénou, ve které je smysluplné setkávat se ostatním lidmi, aniž bychom je museli znát jako konkrétní osoby (Sennett 1978). Pokud město dokáže fungovat jako otevřené, přístupné a schopné koncentrovat rozdílnosti, jako otevřený systém, stane se demokratickým ne ve smyslu právním, ale jako fyzická zkušenost. Demokratické město je v tomto smyslu založené na občanství a participaci. Participace je, podle Sennetta (2004) tématem, které má mnoho

co do činění s fyzickou podobou a designem města – například architektonická forma agory v polis, určená pro politické účely, zaručovala nejen dobrou akustiku a vizibilitu přednášejících, ale umožňovala zapojení všech ostatních.

Na rozdíl od agory a celého antického polis dnes ale nemáme, podle Sennetta, žádný podobný model demokratického prostoru. Problémem občanské participace je tak i to, jakým způsobem se lidé mohou cítit spojení s ostatními, neznámými jedinci. „Demokratický prostor předpokládá vytvoření fóra, ve kterém se tito cizinci mohou setkávat“ (Sennett 2004). Setkávání cizinců (ve smyslu lidí, kteří se navzájem neznají), diverzita a heterogenita městského života, jsou pro Sennetta základními stavebními prvky fungujícího města. To může navíc sehrávat roli nejen fóra demokratické společnosti, ale i ukotvujícího pouta jednotlivce – v době, kdy jsou jiné institucionální konstanty likvidovány, může právě město poskytnout příležitost identifikace. Pokud je město dostatečně otevřené a heterogenní, může poskytnout kreativní, inovativní prostor pro formování individuálních a kolektivních identit (1999: 25).

„Město by mělo být školou, jak se naučit vést soustředěný, vyvážený život“ (Sennett 2004: 35). Tím, že se objevíme na veřejnosti, že se vystavíme ostatním, se můžeme naučit rozlišovat mezi důležitým a nedůležitým. Podle Sennetta nepotřebujeme vidět rozdíly v ulicích měst nebo na jiných lidech jako ohrožení ani jako jakési sentimentální poznávání, ale jako nutnost, jako nezbytný náhled. Stejně jako Arendtová, Goffman nebo Simmel, Sennett připomíná, že ostatní, které potkáváme ve městech, jsou pro nás naprosto nezbytní pro to, abychom se naučili, jak proplouvat životem s rovnováhou, vyváženě, a to jak individuálně, tak na úrovni kolektivity. „Zájem o to, co člověk vidí ve světě, vede k mobilizování kreativní síly. V moderním městě by měly tyto kreativní síly nabýt určité a humánní formy, a to tím, že nasměrují lidi směrem ven. Naše kultura potřebuje umění žít s ostatními, schopnost vidět je a vystavit se jim. Toto umění z nás neučiní oběti, ale vyrovnané dospělé jedince, kteří jsou schopní zvládat komplexitu a učit se z ní“ (1992: 165).

Zatímco Sennett vidí vznikat potenciál města z mnohosti vzájemných stimulů, z inspirovajícího, stimulujícího „hustého“ a různorodého prostředí společnosti, Georg Simmel, jeden z nejvýznamnějších prvních sociologů zabývajících se městem, vidí podobný potenciál pro vznik nového městského člověka.

Simmel (1971) popisuje vznik nového městského člověka, nové městské individuality, které dalo vzniknout moderní město právě svým neustálým bombardováním smyslu externími stimuly a dojmy. V jádru jeho argumentů leží diference, rychle se měnící obrazy a dojmy, vytvářené v moderní metropoli pokaždé, když procházíme ulicí, které z mnohostrannosti sociálního, ekonomického a profesionálního života vyprodukovalo městské vědomí, jež je v ostrém kontrastu k pomalejší, plynulejší a zvykovější mentalitě venkova nebo malého města.

Aby se obyvatel města ochránil proti rychlým změnám, ubíhající dynamice městského života a plejádě pocitů a stimulů, vytváří si metropolita ochrannou vrstvu proti městským zvrátům a nesoudržnostem, které by jinak mohly ohrozit jeho identitu. „Reakce metropolity je tak přesunuta do sféry mentální aktivity, která je méně citlivá a vzdálenější hlubinám osobnosti“ (Simmel 1971: 326). Zprostředkované intelektem, psychologickými faktory a penězi jako formou směny mezi lidmi, stávají se neosobní a neúčastněné vztahy normou života mezi lidmi. Moderní člověk je kalkulující, přesný, koordinovaný, organizující a zachovávající si odstup od ostatních – tento

charakter Simmel (tamtéž) nazývá blazeovaností, blaze postojem k vnějšimu, anonymnímu světu. Blazeovanost,² vytvářena v obyvateli města nadměrným množstvím nových stimulů a neschopností na ně reagovat, generuje lhostejnost k rozdílu mezi věcmi, které se ve výsledku stávají plochými, bezbarvými a homogenními. V tomto přístupu lze metropoli vykreslit jako „rezervaci“, jejíž vnitřní stranu představuje lehká averze, vzájemná cizost a odpor.

Hledání vlastní osobnosti a přístupu ke světu propojuje Simmel (1971) s kvalitami metropole, která je tou správnou arénou pro typ kultury, která přerůstá každý osobnostní prvek. Člověk je v určitém pohledu jedním z ozubených kol a stává se čistě „objektivní existencí“. V prostorách města existuje podle Simmela (tamtéž) tak obrovské bohatství krystalizujících, odosobněných kulturních výsledků, že lidská osobnost se zde sama těžko udrží. Z tohoto pohledu je život jednodušší, člověk se pohybuje v proudu, který zřídka vyžaduje osobní námahu pro to, aby onen proud tek l dál. Na druhou stranu je život stále častěji složený z těchto neosobních kulturních prvků, zboží a hodnot, které potlačují konkrétní osobní zájmy a jedinečnosti. Ve výsledku se tak musí vytvářet extrémní a charakteristické rysy a individuality a musí být přeháněny už jen proto, aby byly dány na vědomí i samotnému individu. Obě tyto formy individualismu, individuální nezávislost a vytváření osobnostních charakteristik, jsou určeny kvantitativními vztahy metropole. V konfliktu volání po svobodě, nezávislosti a rovnosti a zároveň uzavírání se v kvalitativní jedinečnosti a nenahraditelnosti individua a v měnicích se interpretacích těchto způsobů definování pozice individua, lze najít vnější i vnitřní historii našeho času. Funkcí metropole je vytvořit místo pro tento konflikt a pro snahy o unifikaci obou částí vývoje tak, aby se nám jeho specifické podmínky jevíly jako příležitosti a stimuly pro vývoj obou. Metropole je tak jedinečným místem, s nevyčerpatelným bohatstvím ve významu vývoje psychického života (Simmel 1971).

Svým způsobem v duchu Simmela, ale i v duchu hraní Goffmanových rolí se vyjadřuje Henning Bech (1998). Městský prostor se svojí eruptivní spontaneitou (výraz Weiske 2003) je pro něj zdrojem specificky městského pocitu, který však Bech vidí nikoliv jako lhostejnost, ale jako vzrušení, jež analyzuje jako sexualitu. Město je pro Becha primárním životním prostorem, ve kterém se setkávají cizinci. Jeho všudypřítomná potencialita, sexualizace, může být demonstrována jako nevyhnutelný důsledek určitých charakteristik města jako životního prostoru. Uskutečnění této potenciality nemůže být nutně determinované vlastnostmi města. Na druhou stranu je ale tato potencialita tak pevně umístěná a zakořeněná v urbánním, jakožto žitém, prostoru, a tak přitažlivě a podněcujícím způsobem ve městě přítomná, že se zdá nepravděpodobné, aby nebyla realizována jako „řízená odpověď“ na tkanivo města (Bech 1998).

Většina konkrétních a zásadních kvalit moderního města se podle Becha (tamtéž) vztahuje k současné existenci a dialektice obecně veřejných prostorů a otevřených světů cizinců. Tato otevřenost tvoří zásadní a nutnou podmínku městského potenciálu. Je-li splněna, představuje město podle Becha (tamtéž) místo plné impulzů a možností, stejně tak jako možných reakcí na dané podněty. Obojí je předpokládáno a uskutečnitelné v městském prostředí a pouze v něm.

² K chladnosti a nelidskosti anonymního života v davu poznamenává Sennett, že tato vlastnost může být stejně tak dobře výhodou a ctností: jako zdroj osobního uvolnění a odpoutání, možnosti nalézt v kosmopolitním životě příležitost realizovat sílu ega a zároveň zůstat v určité osobnostní vzdálenosti (Sennett 1999).

Jane Jacobsová (1972), jejíž kritickou analýzou amerických měst se inspiroval Sennett, vidí potenciál měst v jejich diverzitě, homogenitě a hustotě. Pokud budou, podle Jacobsově, cizí lidé ve městě procházet ulicemi společně, budou ulice příjemné, bezpečné a svůdné. Vidina svobodného a bezpečného města pro Jacobsovou (tamtéž) tkví v jeho různorodosti a mnohosti forem. Ulice a chodníky jsou důležité pro setkávání lidí, pro kontakt vznikající náhodně mezi nimi, vytvářející vzájemnou důvěru a respekt. Protože pro to, aby bylo město bezpečné, musí existovat předpoklad vzájemné podpory. Ten vzniká právě na základě důvěry utvářené množstvím ve své podstatě nedůležitých kontaktů mezi lidmi na ulicích. Vzniká součtem náhodných, běžných setkání, která umožňují pocítit veřejnou identitu a dávají vzniknout síti veřejného respektu a právě důvěry. Zatímco absence důvěry je podle Jacobsově pro městský prostor pohromou, kultivaci této důvěry nelze nijak institucionalizovat. Lze ji ale vytvářet dostatečnou diverzitou, již mohou být města naprosto přirozeným zdrojem.

Ve stejném duchu, i když v rozdílném kontextu, uvádí Goffman, že městské ulice „poskytují místo, ve kterém je vzájemná důvěra běžně projevoována mezi cizinci“. Mezi lidmi existuje dobrovolná koordinace jednání, která předpokládá, že každá ze zúčastněných stran zná rámcový způsob, jak by se mělo mezi jednotlivými stranami jednat. Každá také předpokládá tuto znalost u strany druhé. „Existuje zde strukturální předpoklad pro znalost pravidel konvence“ (Goffman 1971: 148).

Pravidla konvence vidí z jiného pohledu Manuel Castells. Pro Castellse jsou města, co se jejich potenciálu týká, zásadním prvkem produkce urbánních hnutí a vytváření jejich smyslu. Vystavěné prostředí a jeho význam jsou konstruovány procesem konfliktu mezi zájmy a hodnotami vzájemně si odporujících sociálních aktérů. Na druhou stranu je v procesu vytváření společenských hnutí a jejich politické formace a artikulace zásadním také městský prostor sám. Například v San Francisku uspěli gayové jedinečným způsobem ve vytvoření „silné, komplexní, nezávislé komunity na prostorové, ekonomické, kulturní a politické úrovni“ (Castells 1988: 180). Podařilo se jim dosáhnout také řady úspěchů na politické úrovni v rámci města, přičemž prostorová dimenze je v tomto smyslu zcela zásadní: „Jsou-li gayové prostorově rozptýlení, nejsou gayi, protože jsou neviditelní...“ (Castells 1988:181). Uvnitř hranicemi vymezené komunity vytvořili její členové obranné mechanismy a vybudovali sérii autonomních institucí, které nadále posilují soudržnost komunity.

Pokud je tedy veřejný prostor otevřenou „scénou pro prolínání se s cizinci“, je zdrojem občanského vědomí, bezpečnosti, taktu a důvěry (Zukin 1995, Amin a Graham 1997). Výsledkem je vývoj sdíleného občanství rozprostírajícího se přes celé městské spektrum – třídy, gendery, etnika a rasy – konstruované kolem každodenní společenské důvěry, vycházející od jednotlivců a komunit, kteří využívají právo na přístup do veřejných prostor sdílených s ostatními.

Zukinová (1995: 260) shrnuje klíčový význam veřejných prostor takto: „Veřejné prostory jsou primárními místy veřejné kultury, jsou okny do duše města. Jako místa setkávání a pozorování představují navíc veřejné prostory důležitý prostředek zarámování vize společenského života ve městě, vize určené jak těm, kteří ve městě žijí, tak turistům, lidem dojíždějícím za prací, a bohatým vrstvám, kteří mohou kdykoliv z města utéct. Veřejné prostory jsou důležité, protože jsou místy, kde se volně setkávají cizinci. Jsou důležité ale také proto, že neustále vytváří hranice i znaky lidské společnosti. Jako místa sama o sobě i jako místa setkávání

a společenského zahálení dovolují nám veřejné prostory konceptualizovat a reprezentovat město – tvořit ideologii jeho přijímání cizinců, toleranci rozdílností a příležitostí vstoupit do plně socializovaného života jak občanského, tak komerčního.“

II.

Města v historii představovala také pravý opak rajskeho prostředí (přemíra cizinců v legendárním Babylóně se nijak neshoduje s vytvářením prostoru důvěry, spolupráce a taktu). Města s jejich svobodnější morálkou považovala řada myslitelů za zdroje zkaženosti a zla. V devatenáctém století, v reakci na ztížené podmínky života ve městech, byl městský prostor odsouzen jako nezdravý, nehygienický a vyžadující intervence ze strany plánování a reforem. *The City*, dokumentární film na motivy Lewise Mumforda, představuje kontrast zla industriálního města oproti idylickým podmínkám venkova a maloměsta. Městská zkažená společnost byla odsuzována pro ztrátu soudržné komunity, jako nesevřená společenství osob bez vzájemných vazeb a podpory, žijících ve zkaženém prostředí. Dobové romány Charlese Dickense, Victora Huga a dalších jsou protkané zamořeným ovzduším, rozpadajícími se domy a nelidskými podmínkami života ve městech.

Jde sice o úvahy literární, ale i Ferdinand Tönnies (1957) popsal, v době zásadních změn společnosti, podobný rozdíl mezi dvěma typy společnosti, *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*. Zatímco *Gemeinschaft* měla reprezentovat *face-to-face* vztahy odehrávající se na malém a společensky uzavřeném místě, *Gesellschaft* měla být podle Tönniese exponovanější, měla představovat místo směny. Principy *Gemeinschaft* a *Gesellschaft* přeložil Tönnies do termínů prostoru: jakožto opozita mezi vesnicí a městem. Prostor sevřenější a orientovaný dovnitř byl v tomto pojetí více společenský. Městská *Gesellschaft* pak byla nostalgicky charakterizována jako ztráta příjemných, teplých krajin komunitního vesnického života, upadající do devastujícího individualismu rozkládajícího společnost.

Vedle příběhů o městech jako prostorech plných potenciálů můžeme dnes sledovat i příběh jiný, který vykresluje město jako prostor nerovností, rozdělení, exkluze a hrozby, kde je městský život realizací strachu a vyloučení. Z kreativního a vzrušujícího *Sexu ve městě* a *Notting Hillu* jako by se stával *Metropolis* s přísně oddělenými třídními prostory nebo *Blade Runner* s nehostinným, ponurým prostředím a neustálými boji. Tak, jako jsou města potenciálem, tak jsou také „skládkou globálně vytvářených problémů“ (Bauman 2004: 4).

Diskuze o současné socioprostorové struktuře města má daleko k vysoce potencovanému prostoru agory s jejími různorodými diskutujícími obyvateli. Je-li město a jeho veřejný prostor v jednom pojetí arénou, jevištěm společnosti (Kazig a Müller 2003), pak pro druhou skupinu myslitelů představuje spíše drama, které se odehrává částečně za kulisami, částečně kdesi pod jevištěm. Ze všeobecně přístupného prostoru otevřeného volnému setkávání cizinců se stává územím rozděleným na části obývané vzájemně uzavřenými a separujícími se skupinami.

Bauman (1995) popisuje současné město přímo jako soubor kvalitativně odlišných stranství s diferencovanou atraktivitou, která se liší jak typem obyvatel, tak cizích druhých, které na nich můžeme potkat. Skupiny lidí obývají části kvalitativně podstatně odlišné a někteří jedinci nemají (ve větší či menší míře) přístup ke všem vymoženostem města.

Různorodost částí města není samozřejmě nijak novým ani zvláště znepokojujícím fenoménem. Současná města jsou koncentracemi mnohonásobných racionalit, socio-prostorových okruhů, kultur a subjektivit (Amin a Graham 1997). Tato různorodost je centrální a zásadní pro dynamiku současných měst a života v nich, stejně jako pro jejich ekonomickou situaci a společenské, technologické a kulturní inovace.

Současní autoři zabývající se urbánní problematikou (Sassen 2001, Castells 1989, Musil 2002, Soja 1989 a další) se však shodují na tom, že ve městech probíhají procesy, které ve svých důsledcích odlišují současná města od těch dřívějších a které město stále více rozdělují jak prostorově, tak společensky. Za zlom se považují sedmdesátá léta dvacátého století, od kdy dochází k celkovým společenským změnám, v jejichž důsledku, a za přispění mnoha faktorů a trendů, se některé městské prostory diferencují, jejich jednotlivé části se oddělují výraznějším a viditelnějším způsobem, jež některé skupiny přímo exkluduje a tyto se mnohem více vzájemně uzavírají a homogenizují. Současné město je tak sice na jednu stranu otevřeným, dynamickým, ekonomickým centrem poskytujícím atraktivní prostor pro nespočetnou diverzitu životních stylů, hnutí a identit či potenciál pro mnohostrannost lidských životů a jejich uskupení, na druhou stranu je zároveň podřízené kontrole, nedobrovolné segregaci, vylučování jednotlivců i skupin a jejich prostorovému oddělování.

Část autorů zabývajících se problematikou současného města se věnuje především strukturálním faktorům ovlivňujícím prostředí měst, další přechází ke studiím zaměřeným na zkoumání proměn městských prostor „zevnitř“, z pohledu chování jejich obyvatel. Z tvorby autorů patřících do první části vyplývá, že proměny současných měst jsou čím dál významněji ovlivňovány, podmíněny i přímo utvářeny trendy a procesy, které probíhají mimo fyzická území měst, ale i mimo hranice států, ve kterých se tato města nacházejí. Giddens (1998: 62–63) tvrdí, že „kdokoli dnes v jakékoli části světa zkoumá města, je si vědom toho, že to, co se stane v nějakém omezeném okruhu, je pravděpodobně ovlivněno faktory působícími ve velké vzdálenosti od tohoto místa“.

Zásadní roli ovlivňující podobu měst a jejich prostoru v procesu globalizace hraje ekonomika a jí zapříčiněné změny pracovního trhu. Proces technoekonomické restrukturalizace a polarizace a segmentace pracovní síly vytváří ve městech specifické prostorové manifestace (Castells 1989). Města jsou domovem jak pro většinu vysoce (a stále více) placených zaměstnání, tak pro populace, které jsou stále méně schopné vykonávat nově vznikající zaměstnání. Výsledkem je duální město (Castells, tamtéž), které je manifestací prostorové koexistence velkého sektoru profesionální a manažerské střední třídy s rozšiřující se městskou „underclass“ a které doslova zhmotňuje kontradiktorní vývoj nové informační ekonomiky a přivlastnění si města sociálními skupinami, jež, zatímco sdílejí stejný prostor, jsou velmi vzdálené v termínech životního stylu a pozice ve společnosti. „Charakteristika New Yorku jako duálního města neznámá jen opozici mezi limuzinami a bezdomovci: zásadněji reprezentuje urbánní sociální strukturu, která existuje na základě interakce mezi protikladnými a stejně dynamickými póly nové informační ekonomiky, jejíž vývojová logika polarizuje společnost, segmentuje sociální skupiny, izoluje kultury a segreguje užití sdíleného prostoru“ (Castells 1989: 301).

Strukturální dualismus netvoří pouze dva světy, ale množství společenských univerz, jejichž základními vlastnostmi jsou fragmentarizace, jasná definice hranic a nízká úroveň komunikace s ostatními částmi. Životní styly, tvořené podle finančních možností a kulturních

schopností, vedou k formování „mikrospolečností“ a rezidenční oblasti vytvářející homogenní prostředí se stávají nástroji exkluzivity i exkluze. Výsledkem je podle Castellse prostorová struktura, která kombinuje segregaci, diverzitu, segmentaci a hierarchii (1989: 310).

Ve svých pozdějších úvahách předkládá Castells (1998) rozdíly v městském prostoru jako rozdíly mezi prostorem toků a prostorem míst. Prostor toků je globální, abstraktní prostor tvořený sítěmi proudícího kapitálu, toků informací a rozhodnutí spojujících mezi sebou hlavní centra rozmístěné po celé planetě. Nebezpečím není podle Castellse konflikt mezi těmito prostory (který je „společensky zdravý a esteticky kreativní“), ale jejich oddělení, separace, rozdělení mezi lokálním a globálním. Toto rozdělení způsobuje vytváření globálních nástrojů, které jsou odloučené od lokálních společností.

Ze změn v ekonomice a zaměstnanecké struktuře a z restrukturalizace vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem vychází Saskie Sassenová (2001, 2002), která za zásadní příčinu těchto trendů také považuje globalizaci. Její město, které nazývá přímo městem polarizovaným, je výsledkem simultánních a artikulovaných procesů růstu a pádů ekonomické sféry. Tato sociální dynamika má hluboké důsledky pro prostorovou organizaci a strukturu velkých metropolitních oblastí, které se dělí na „postindustriální město luxusních kanceláří v mrakodrapech a rezidenčních budov umístěných většinou na Manhattanu, staré umírající průmyslové město nízkých budov a domů rodinného typu umístěných většinou ve vnějších sousedstvích vnitřního města a město třetího světa importované imigrací, rozšířené v hustých seskupeních po celé metropoli“ (2001: 297). Vyšší nerovnost v příjmové distribuci, vyšší výskyt chudoby, masivní vzestup zahraničních a domácích investic do drahé komerční a rezidenční konstrukce vytvářejí části města, v nichž dominuje nová komerční kultura vysoce placených profesionálů, a vedle nich části chátrající chudoby. Škála, na níž se tyto procesy odehrávají, „nebyla ve vysoce vyspělých zemích viděna velmi dlouho“ (Sassen 2001: 323).³

V návaznosti na práce Sassenové upozorňují Peter Marcuse a Ronald van Kempen (2000) na to, že vliv makroekonomických procesů, zejména globalizace, na prostorové formy města, je nutno přijímat s velkou opatrností a je nutné se věnovat procesům také na nižší úrovni. Přesto se nevyhýbají popisu jejich důsledků – ovšem s poskytnutím „mezo-procesové“ dimenze. Popisují rozdělení vnitřního města, které dělí zejména podle socio-ekonomického statusu jeho obyvatel na lokace elit (uzavřené, chráněné, izolované oblasti rezidencí obyvatel s vysokými příjmy), lokace yuppies (rekonstruované části většinou vnitřního města obývané často mladými profesionály, manažery, techniky apod.), suburbie (oblasti mimo vnitřní město obývané většinou středostavovskými rodinami), tradiční čtvrti dělnické třídy (části města obývané tzv. modrými a bílými límečky, nezaměstnanými a příjemci sociální podpory), citadely (ekonomická a finanční centra) a ghetta vyloučených, která jsou opuštěnými částmi města obývaná „exkludovanými, chudými a nezaměstnanými jedinci.“ Marcuse a van Kempen (tamtéž) dodávají, že jakkoliv jsou procesy změn a jejich důsledky vázány na konkrétní místa, jejich historii a specifčnost, lze přesto nalézt společné tendence.

³ Je nutné poznamenat, že Sassenová, přestože v pozdějších pracích svou analýzu rozšiřuje, volí jako základ těchto změn „globální města“ – New York, Londýn a Tokio.

Ze stejných socioekonomických faktorů jako řada dalších autorů, zejména z post-fordismu spojeného s informačními technologiemi a globalizací, vychází David Byrne (1999) a uvádí také to, že rozdělené město není výsadou globálních měst, ale že se tento fenomén vyskytuje téměř po celém světě.⁴ V návaznosti na Wilsona (1990) připojuje významnou poznámku o vlivu sociální politiky, která ne vždy zasahuje tu nejpotřebnější část populace: „Vidět socioprostorovou polarizaci jako nevyhnutelný důsledek ekonomické restrukturalizace znamená odmítnout význam různých režimů sociálních států“ (Byrne 1999:113).

V tomto smyslu Hamnett, který také zdůrazňuje roli sociálního státu, hovoří o sociální polarizaci na základě vlastnického vztahu či nájemního vztahu k bytu, s tím, že obyvatelé s limitovanými finančními prostředky se koncentrují v oblastech obecních bytů a majetnější obyvatelé odcházejí do oblastí rodinných domků, které vlastní. Na rozdíl od Byrneho Hamnett zároveň kritizuje koncepci Saskie Sassenové a její polarizaci metropole s tím, že zásadním faktorem, který nejvýrazněji ovlivňuje změny, je sociální stát. V reakci na to ale Wessel (2000) na základě empirických výzkumů uvádí, že na rozdíl od všeobecně uznávané představy egalitárního modelu sociálního státu skandinávských zemí zde měla sociální politika na polarizaci městského prostoru spíše zcela opačný účinek.

Podle Essera a Hirsche (1997), kteří sice upřednostňují především post-fordismus jako klíčovou sílu měnící město, v zásadě ale využívají dimenze soutěžení spojeného s globalizací, vznikají v novém ekonomickém řádu města rozdělená na tři části – na soutěžní městský prostor (který má přilákat mezinárodně orientované obchodníky, konference, turisty), normální rezidenční části (určené pro střední třídu) a „marginalizované části, ve kterých se okrajové skupiny, permanentně nezaměstnaní, chudí, imigranti a drogově závislí protloukají svou mizernou existencí“ (1997: 84).

Jako nejtypičtější příklad fragmentarizovaného města se v literatuře uvádí Los Angeles, které analyzoval například Edward Soja (1989) nebo Mike Davis (1990). Procesy masivních ekonomických změn ve spojení s globalizací, které přinesly podle Soji zmenšení pracovního trhu v prostředních vrstvách, mírné rozšíření jeho vrcholu a masivní rozšíření jeho dna, jeho další rozčlenění na základě rasy, etnicity, imigračního statusu a genderu, tedy trh více diferencovaný a společensky segmentovaný než kdy předtím, měly paralelu ve stejné významné prostorové restrukturalizaci. „Los Angeles reprezentuje svět v urbánním mikrokosmu. Třídy, kultury, rasy, etnika, případně gender, stádia životního cyklu a další faktory rozdělují prostor natolik, že segregace je natolik významná, že přetěžuje konvenční statistické metody urbánní faktorové ekologie se skóry malé, ale „signifikantní“ eko-komponenty...Nikdy předtím nebyly prostor kapitalistického města nebo mozaika nerovného vývoje tak kaleidoskopické, tak uvolněné ze svého ukotvení v 19. století, tak naplněné neustávající rozporností“ (Soja 1989: 242).

⁴ „Důkazy jsou dnes ohromující. Neříkají, že všechna postindustriální města jsou polarizovaná. Ale ukazují, že jsou ve stádiu polarizace a že ta, která jsou plně podřízena liberalizujícímu postindustriálnímu kapitalismu, jsou polarizovaná... Podobné ekonomické procesy byly doprovázeny podobnými socioprostorovými výstupy, přes své poměrně rozdílné politické a institucionální tradice. Nalezneme je ve vnitřních městech v Dublinu, Paříži, Chicagu, New Yorku, Londýně, Katovicích a Lodži“ (Byrne 1999: 112).

Nově vzniklé sociální nerovnosti, diferenciacie životních stylů, nová dynamika postfordistické spotřeby, „nástup postmodernismu jako umělecké formy, post-industriálního modu produkce, nových trhů a způsobů tvoření identit, růst sektoru služeb a demografická váha a obecně vysoká očekávání nových vrstev“ transformují městské prostory zcela zásadním způsobem, shrnuje Zukinová (1998). Vytváří se jak prostory konzumní, bohaté či privilegované, tak prostory chudoby a deprivace, vzájemně od sebe oddělené a rozdrobující město.

Město více než otevřený systém, univerzálně přístupný a prostupný, připomíná mapu boje o prostor. Druzí, cizí lidé nevnímají vzájemné setkávání ve městech jako potenciál kreativity, ale tato setkání se pro ně stávají nechtěnými, ohrožujícími; jejich přítomnost není žádoucí, naopak představují nebezpečí a potenciální ohrožení.

Ve městech zaplněných druhými se zdá, že Simmelova blazeovanost už nestačí. Goffmanovy role a jejich dodržení všemi ostatními vyskytujícími se na ulici už, zdá se, není jisté. Bechovo nabitě ovzduší a podnětná městská atmosféra překypuje impulsy, které se ale mohou zřejmě zvrhnout nejen v *Sex ve městě*, ale i v krimipříběh. Baumanovy strategie života mezi cizími se zřejmě redukuje na jednu – separovat se, zamezit druhým v přístupu a nevzrušovat se případným nebezpečím, a zároveň mít přístup ke všemu, co je ve městě atraktivní (Bauman 1995: 101). „Téměř všechna města využívají prostorové strategie, aby separovala, segregovala a izolovala Jiného“ (Zukin 1996: 49).

„Druzí“ jsou považováni za ohrožení a města ovládá požadavek bezpečí. Město je na jednu stranu představováno na „zábavní park“, na místo určené zábavě, spotřebě a vyčištěné od rušivých vlivů. Tyto nové prostory jsou turistickými, opravenými a příjemnými (soutěžnými) komerčními částmi města, které mají za cíl přitáhnout co nejvíce lidí. Jsou vítané a přijímané pozitivně, komerční aktivity jsou pro městský život přínosem: vnáší do něj život a potřebný ruch. Jane Jacobsová (1972) uvádí ekonomické a komerční aktivity jako jednu z důležitých součástí města a jeho veřejných prostor, které tím fungují jako přístupné a povzbuzující.

Tvoří se tak veřejné prostory, které fungují, které jsou přístupné. Mají ale tendenci inklovat obyvatele s podobným původem a jsou místy, ve kterých ke kulturnímu promíšení dochází v očištěné, sterilizované formě příjemného spotřebního zboží (Amin a Graham 1997: 422). Tvoří se tak prostory sice sdílené, ale vnitřně homogenní, navíc oddělené od zbytku nebezpečného (protože neочиštěného od druhých) města.

Pokud se ale ztratí otevřené prostory a jejich „nepředvídatelnost“, potenciál města pro občanské vědomí je ztracen také. Zatímco Clifford Geertz napsal, že ulice je zásadní pro ustanovení rituálů, které poskytují společnosti příležitost vykládat příběh o sobě (Geertz, dle Watson 2006: 161), Sennett (1978) už tvrdí, že ulice nemusí říkat pravdu.

Obrat měst směrem ke komerční nebo ekonomické aktivitě tak nevytváří společenské pojitko. „V nejhorším případě skrývá snaha vyšperkovat veřejné prostory skrytý projekt, vymáhat je pro sociální skupiny, které vlastní ekonomickou hodnotu jako spotřebitelé nebo výrobci, a vyloučit méně majetné“ (Amin a Graham 1997: 421). Prostory měst podobné zábavním parkům jsou často produkty městských plánovačů, architektů, spekulantů a developerů, vedené pouze povrchním a „papírovým“ řešením sociálních problémů města a finančním ziskem. Pro následný rozvoj města a jeho obyvatel ale často ziskem být nemusí.

Putnam (2001) tvrdí, že ačkoliv komerční prostory, supermarkety či celá nákupní centra tvoří (americký) nejmódnější veřejný prostor, jsou pečlivě navržena pro jeden jediný primární důvod, který s veřejností nemá nic společného – přimět klienty k nákupu. Jakékoliv občanské aktivity jsou těmto místům vzdálené a z pohledu managementu i zakázané. Nemají v „chrámech konzumu“ co pohledávat, neboť rozptylují soustředění se na nákup. „Dokonce nemusí být povoleno ani Armádě spásy, aby uspořádala v těchto místech tradiční vánoční sbírku, protože by to připomnělo zákazníkům existenci méně privilegovaných populací, a tak zmenšilo radost z nakupování“ (Goss 1996: 273).

Privatizace a konzumerizace prostoru, společně s potřebou zajistit bezpečnost tohoto prostorem, tak, pokud je nahlížena v širším kontextu, přispívá k zosťvenému oddělování, kontrole nad městským prostorem a „vede k homogenizovanému a administrativně zcela segregovanému urbánnímu prostředí na místa spotřeby a místa chudoby“ (Christopherson, 1997: 419).

Otázka bezpečí (upravených městských prostorů – zábavních parků) či nebezpečí (tradiční ulice) ale vede k otázce bezpečí *pro koho* a nebezpečí *odkud*, tedy k otázce *kdo* je postmoderním městským aktérem, *pro koho* je město zábavním parkem. Podoba města není neutrální, ale odráží mocenské struktury a odpověď na otázku, kdo má právo na to dominantní image města obydlet (Zukin 1996: 43). Procesy transformující městský prostor netvoří jen strategie měst reagující na změněné ekonomické podmínky a dobrovolná segregace nové střední třídy a elit, jež vytváří bohatá území komerce, obchodu a bydlení. Nová místa jsou navržena pro specifické společenské sektory nebo trhy a zbytek společnosti označený jako nevyhovující je z ní vyřazen. Vede k tomu nejen vidina zisku (kterého lze dosáhnout nejlépe v nejatraktivnějších prostorách; bezpečnost, tedy zabránění přístupu „nebezpečných“ osob, je vysoce signifikantním faktorem atraktivity)⁵, ale i „nepřátelství vůči skupinám, které byly v centrech měst historicky nepřítomné nebo jejichž přítomnost způsobuje problémy – ženy, rasové menšiny, imigranti, určité typy dělníků a bezdomovci. Okupace, segregace a exkluze na každé úrovni je konceptualizovaná na ulicích, v čtvrtích a jednotlivých budovách nebo částech budov“ (Zukin 1996: 43). Většina nových postmoderních míst je přímo navržena tak, aby vedla k vyloučení určitých „nepřátelství“ skupin (Esser a Hirsch 1997, Christopherson 1997).

Vytváření „čistých a bezpečných“ zón spotřeby tak vytváří také místa „velkého počtu chudých, bezdomovců nebo etnických menšin, kteří se do učesané spotřební společnosti nehodí“ (Slater 1997: 202). Město je tak prostorem rozděleným, pro různé skupiny různým.

K zajištění bezpečného města, k jeho vyčištění od nebezpečného druhého je využívána řada strategií. Jeden z nástrojů představuje ohraničování oddělených území, další kontrola a dohled. Tak jako mnoho ostatních prvků současného města, ani kontrola prostoru a dohled nad ním nejsou zcela novým fenoménem. Nabírají ale nové formy – neosobní, skryté, sofistikovanější, a také se rozšiřují ze soukromých budov na rozlehlejší oblasti nákupních center, komerčních a zábavních částí měst a dalších veřejných prostor (Christopherson 1997).

Policie a soukromé bezpečnostní služby střeží některé prostory měst, a to stále častěji s pomocí kamer. „Kamery jsou, zdá se, všudypřítomné na střepech, nad průchody, vcho-

⁵ „Debaty týkající se kriminality, nejistoty a společenského strachu jsou centrálními pro velmi současný politický boj o veřejné i soukromé zájmy“ při tvorbě města jako atraktivního prostoru (Coleman a Sim 2000: 624).

dy, příjezdovými cestami a dalšími prostory a neprostopné řady monitorů jsou posilovány neviditelnými bezpečnostními silami, ukrytými v řídicích centrech nejmodernější techniky“ (Cybriwsky 1999: 226).

Například Liverpool začal budovat kamerový systém v roce 1994 a dvaceti pohyblivými kamerami s vysokým rozlišením pokryl oblast nákupního centra a administrativního okrsku a na pokyn policie také uznávaná „problémová místa a únikové cesty“. V roce 1998 disponoval již čtyřiceti kamerami a je řízený a monitorovaný soukromou firmou z tajné místnosti v jednom z liverpoolských nákupních center. Tento systém tvoří součást rozsáhlé sítě, která propojuje policii, soukromou bezpečnostní firmu a vnitřní systémy fungující přes rádiové „včasné varování“ (early warning system), které umožňuje sledování lidí jak ve veřejných prostorech, tak v soukromých obchodech (viz Coleman a Sim 2000). Podobné systémy nalezneme v mnoha velkých severoamerických městech, v Británii například dále v Glasgowě, Manchesteru a Bristolu.⁶

Mike Davis (1990) mluví o „obsesi bezpečnostními systémy, architektonickým hlídáním společenských hranic, bujení represí v prostoru a pohybu, podpořené ozbrojenou stráží“, již nazývá „obranou luxusních životních stylů“ (1990: 227). Nejedná se ale jen o „obranu luxusních životních stylů“, ale i o mechanismy exkluze a Davis (tamtéž) dodává, že „ti, kteří jsou viděni jako nechtění, jako ti Druzí z underclass (underclass Other), jsou, když ne přímo exkludováni, alespoň zevrubně sledováni“. Kontrola města je zaměřena na odstraňování nejistoty, na vyčištění ulic od alkoholiků, žebráků, bezdomovců – tedy na odstranění (nikoliv ovšem vyřešení problému) chudých, marginalizovaných či jinak deprivovaných obyvatel (Young 1999). Los Angeles vykresluje Davis (tamtéž) jako opevněné a militarizované město, rozdělené na vzájemně izolované a hranicemi oddělené čtvrti, strážené různými druhy bezpečnostních systémů. Nové centrum Los Angeles popisuje jako přímo vytvořené tak, aby zajistilo pohodlné pokračování středostavovské práce, spotřeby a rekreace, a to v přísné izolaci od nepříjemných ulic města.

Prostor, který je jak výslednou podobou městských mocenských vztahů, tak jejich nástrojem, se stal nejen vylučujícím, ale fragmentarizovaným na části oddělené hranicemi, které jsou dalším z nástrojů „očisťujícím“ městské prostředí. Young (1999) tvrdí, že mezi privilegovanými a neprivilegovanými skupinami existuje jasná hranice („cordon sanitaire“) daná sérií opatření, mezi než patří městské plánování, síť silnic, které rozdělují město, uzavírání pozemků či zablokování jednoduchého přístupu k určitým místům. Marcuse (2000) popisuje „zdi“, které od sebe jako demarkační linie oddělují jednotlivé části rozděleného města, v tomto případě New Yorku. Identifikuje pět typů hranic: „barikády“ – sem patří ploty, bezpečnostní světla, alarmy a hlídací psi – lidé vztyčují, aby se za nimi ve svých domech cítili bezpečně, oddělení od nedůvěryhodného okolí. Agresivní povýšenost gentrifikovaných oblastí oddělených od normálního města nazývá „palisádami“. „Štukové zdi“ chrání uzavřené, oplocené komunity (tzv. gated communities), „bašty“ opevňují citadely finančního centra a „vžeňské zdi“ ohraničují ghetta.

„Vžeňské zdi“ ohraničující ghetta mohou být sice postavené majoritní společností, z druhé strany je – už spíše jako obranné hradby – vytyčují i sami obyvatelé ghetta, ostat-

⁶ V českém prostředí lze na tento vývoj také usuzovat, jak dokládá titulky „Každý krok po městě je pod dohledem!“ (*Mladá fronta Dnes*, 1. 4. 2004: A4). Jakkoliv je nutný odstup vzhledem k médiu, které článek uveřejnilo, přesto lze vzít v potaz jeho výpovědní hodnotu, podle kterého je v Praze v ulici Na Příkopě 21 kamer.

ními částmi vyloučení. Tak jako si střední vrstvy a elity ohraničují svá území zdmi, kamerami, poplašnými systémy, prostorovou nedostupností a dalšími mechanismy, tak si své vlastní opevněné komunity tvoří i ti méně privilegovaní. Vznikají tak „zakázaná“ (no go)⁷ území – která zamezují jak vstupu (no go in), tak odchodu (no go out), podle toho, v jakém vztahu se k nim člověk může ocitnout (Bauman 2002).

Jednou z metod ochrany vlastního území nepriviligovaných vrstev může být vyvinutí negativní reputace, která jasně odrazuje cizince od této oblasti (Thorns 2002). Typem zabránění určitého prostoru ve městě na úrovni označování patří varování před aktivitami gangů, často spojenými s kriminalitou, vizuálními indikátory mohou být tzv. tagy, podpisy či značky nastříkané sprayem na zdech nebo plotech. Tyto majoritní společnosti obávané čtvrti jsou často spojeny s určitým etnikem, které oblast obývá; Thorns (tamtéž) uvádí příklad domorodé čtvrti jižního Brisbane nebo Redfern v Sydney, černošské nebo latinskoamerické čtvrti New Yorku Harlem nebo Bronx nebo Gorbals v Glasgow.

Také Bauman (1999) popisuje tvoření těchto prostor: zatímco elity za svou izolaci rády a ochotně platí, obyvatelé vykázaní „za plot“ jsou nuceni využít jiných způsobů. K vyhrazení svého teritoria „využívají jakýkoliv materiál, který mají po ruce – rituály, podivné oblečení, zaujímání bizarních póz, rozbíjení pravidel stejně jako lahví, oken a hlav a halasně zpochybňování zákona“. Nevýhodou těchto praktik je jejich nekompatibilita se zákony většinové populace, které je klasifikují jako nelegální a nikoliv jako to, co dělají všichni – hájení vlastního prostoru (Bauman 1999: 31).

Městský prostor se tak podle Baumana (tamtéž) stává bitevním polem skupin, které si na jeho užití nárokují právo. Válka o prostor někdy propuká v pouliční šarvátky, každodenně je ale vedena pod povrchem „veřejné oficiální podoby obvyklého městského řádu“, kde proti sobě na opačných pólech stojí elity, které se samy izolují a budují obranné zdi, a nepriviligovaní, kteří se snaží uhájit si vlastní teritorium jinými způsoby.

Monitorování a regulace chování probíhají také zprostředkovaně vyhláškami, nápisy,⁸ architektonickým řešením a designem. V nákupních centrech, komerčních a zábavních zónách omezuje efektivní využívání eskalátorů, ochozů, ale i fontán, zábradlí a regálů přístup a kanalizuje pohyb lidí kolem neviditelných systémů kontroly. Ale i některá zcela veřejná prostranství charakterizuje takový prostor, „ve kterém nelze pohodlně pobývat, neboť jej chrání takové detaily jako rozprašovače vestavěné do zdi, které se aktivují, aby odklidily lelkující, nebo římsy natolik sešikmené, že se na nich nedá posedět“ (Flusty 1999, překlad dle Bauman 2002: 29). Město popisuje Steven Flusty (tamtéž) jako nový městský ekvivalent starobylých vodních příkopů a bašt odrazujících cizince a nežádoucí osoby.

Hájení vlastního území jeho ohraničováním, uzavíráním a dohledem vyústilo v podobu města, kterou Susan Christophersonová (1997) nazývá pevnostní či opevněnou; v tako-

⁷ Tato území, navzdory názvu, nejsou výhradně výsadou amerických měst. Podobné jsou například francouzské „zone de non-droit“, jejichž situace se řeší teprve protesty a rebeliemi ze strany jedné a zásahy policie ze strany druhé.

⁸ „Nápis uprostřed vstupní haly [veřejně přístupné – pozn. MŠ] zakazoval spaní, konzumaci alkoholu, nevhodné oblečení, příliš velká zavazadla, dotýkání se uměleckých objektů, distribuci letáků a chování nekonzistentní s prostředím galerie... na dodržování pravidel dohlíželi nepřetržitě dva strážci...“ (Zukin 1996: 52).

vý management městského prostoru, jehož koncepcí je zajištění bezpečnosti a ochrany členů a majetku privilegovaných vrstev. Přístup do kvalitních, bezpečných a veřejně přístupných prostor (nákupních center, ale i zmodernizovaných středů měst), které se podle Christophersonové (tamtéž) již nepovažují za obecné dobro, ale za komoditu, je udílen na základě nikoli občanské, ale především spotřební aktivity.

Davis (1990) nazývá tento trend militarizací městského života, zlověstně viditelného na úrovni ulice. „Ve městech jako Los Angeles, na špatném okraji postmoderny, můžeme pozorovat bezprecedentní tendenci splyvání městského designu, architektury a policejního aparátu do jednotné, všezahrnující snahy o bezpečnost. Bezpečnost, jakožto symbol prestiže, má méně co do činění s osobní bezpečností, než se stupněm osobní izolace v bydlení, práci, spotřebě a cestování od nevhodných skupin a individuů, i obecně davu.“ (Davis 1990: 224). „Strach se prozradí,“ prohlásil podle Davise Whilliam Whyte při pozorování života New Yorku. Sociální percepcie hrozby se ale stává funkcí samotné mobilizace bezpečnosti, nikoliv měřítek kriminality, jejichž hodnota s „militarizační obsesí“ nekoreluje.

Tento strach, doslova viditelný na úrovni města v jeho neustálé snaze o větší a spolehlivější bezpečnost, charakterizuje Sennett (1992) jako strach z vystavení se (fear of exposure). To, co je podle něj charakteristické v budování města, je přehrazování, oddělování rozdílů mezi lidmi zdmi, pokud předpokládáme, že tyto rozdíly jsou spíše vzájemně ohrožující než vzájemně stimulující. V městském prostoru vytváříme nijaké, neutralizující prostory, které „odstraňují“ ohrožení od sociálního kontaktu.

Moderní kultura trpí podle Sennetta (tamtéž) rozdílem mezi uvnitř a venku. Je to rozdíl mezi subjektivní a světovou zkušeností, mezi *self* a městem. Toto oddělení vnitřní subjektivní zkušenosti a vnějšího, fyzického života vyjadřuje vleklý strach, který si naše civilizace odmítá přiznat. Prostory plné lidí v moderním městě nejsou podle Sennetta prostory omezenými na dokonalou spotřebu (jako nákupní centra), ani na s ní souznící zkušenost turismu. Tato redukce a trivializace města jakožto spektaklu, jeviště, není náhodná. Za všemi ekonomickými a demografickými důvody neutralizace města existuje hluboký duševní důvod pro to, proč jsou lidé ochotni tolerovat ve svých životech takto nijakou scénu. To, jak vypadají města, odráží velký, nemyslitelný, strach z odhalení, vystavení se, odkrytí se (Sennett 1992).

Podobně Sibley (1995) zmiňuje, jakým způsobem jsou *self* a svět rozdělné na dobré a špatné objekty. Špatné *self*, asociované se strachem a obavami ze ztráty kontroly, se projektuje do špatných objektů. Strach předchází konstrukci špatného objektu, ústící až do negativního stereotypu, ale tento stereotyp – zjednodušený, pokřivený – tento strach zvětčuje. Také Kristeva (dle Watson 2006) uvádí důvody vycházející z psychologie. Místo cizince v našem psychickém životě je integrální s naším smyslem pro *self*. Cizinec ale může být definován pouze negativním způsobem, značí obtížnost žít jako jiný a s jinými, politicky zdůrazňuje limity národních států a národní politické vědomí, které máme všichni hluboce zakořeněné až do té míry, že si uvědomujeme, že je normální, že existují cizinci, tedy lidé, kteří nemají stejná práva jako my.

Strach, požadavek bezpečí, ale zároveň i požadavek „normálního“ provozu městského života odráží a zpětně ovlivňuje městské plánování. Například podle Sennetta (1978) jsou veřejné prostory čím dál více vytvářeny a určeny pouze k pouhému projití – ale ne k tomu, aby v nich člověk setrval: „veřejný prostor se stal odvozeninou pohybu“ (Sennett 1978: 14). Takové městské prostory označuje jako prostory mrtvé.

V souvislosti se změnou „veřejného člověka“, který se obrací do sebe a ztrácí potřebu kriticky posuzovat obecné záležitosti (později nazvané Sennettem jako strach z vystavení se), se prostory dřívějšího setkávání mění na prostory vyhrazené dopravě, projetí nebo projití, nebo na prostory zábavy; a mezi nimi se vztýčují izolující bariéry. Pokud má ale veřejný prostor funkci podpory pohybu, ztrácí svůj nezávislý smysl. Jeho obyvatelé necítí sounáležitost s okolím, uzavírají se ve vlastních autech či životních světech a přestávají věřit, že okolí má i jiný význam, než jaký vnímají vzhledem ke svému pohybu. Viditelnost ostatních v mrtvých veřejných prostorách dává těmto druhým osobám pocit, že se musí chránit, a tak se stahují do svého intimního prostoru (Sennett 1978).

Podobně Habermas (2000) popisuje změnu funkce silnic a náměstí, která již nezajišťuje prostorově chráněnou sféru soukromí ani nevytváří volný prostor pro veřejné kontakty a komunikace, které by mohly soukromé osoby shromáždit v publikum. Habermas cituje Bahrda, který tvrdí, že člověku se už nedaří přehlédnout čím dál komplikovanější život celého města způsobem, jenž by byl pro něj veřejný. „Čím více se město ve svém celku mění v těžko přehlédnutelnou džungli, tím více se člověk uchyluje do své soukromé sféry, která se stále rozšiřuje, ale nakonec člověk přece jen pociťuje, že se městská veřejnost rozpadá, v neposlední řadě proto, že je veřejný prostor přetvořen ve špatně uspořádanou arénu tyranského dopravního provozu“ (Bahrdt, cit. dle Habermas 2000: 253).

Podle Putnama (2001) městský prostor určený dopravě (v určitém zjednodušení) výrazně přispívá k mizení sociálního kapitálu a občanského uvědomění. Nekonečné dojíždění do práce a do nákupních center na okrajích měst redukuje dobu, kterou by člověk jinak mohl trávit s přáteli nebo sousedy či využít pro péči o svou komunitu. Suburbánní sociální segregace a homogenita dále redukuje podněty pro zapojení se do občanských aktivit. Stejně tak se snižuje příležitost k navázání sociálních sítí, které by přesahovaly třídní a etnické linie, a tím se dále zmenšuje šance na vytvoření prostředí integrujícího všechny skupiny rovným způsobem.

Architekt a urbanista Rem Koolhaas (2004) přichází s pojetím destrukce městského prostoru v extrémní rovině. Zavádí nový pojem – *urbicide*, městovražda, úmyslné ničení městského prostoru, které lze zařadit mezi formy, jež dnes nabírají války. Tím, že se ničí občanský prostor, společně s vymezením identit, městovražda zostřuje dříve tekuté, plynulé hranice „v zoufalé snaze vymazat rozdílnosti, zvrátit prostupování prostoru, kterým může prorůst rozdílnost. Městovražda, jakožto predispozice hraničící s ideologií, je zakořeněna ve strachu, v hrůze nepředvídatelných interakcí, ve znepokojení nad způsobem života založeném na neustálé změně, ve vzteku nad objevem, že někdo jiný vytvořil, kontroloval a veřejně sdílel zdroje, které vytvářejí identity a místa.“⁹

⁹ Způsoby boje proti vystavěnému prostředí nemají vždy stejnou formu. Mohou být rychlým, cíleným válečným útokem, ale mohou být také postupnými, pomalými lstmi politiky nebo erozí účelným zanedbáním. (V této souvislosti lze v našem kulturním okruhu zmínit například zanedbávání a postupný úpadek kostelů, chrámů, ale i měšťanských domů ve městech během komunistické éry.) Jedním z příkladů agresivního a přímého boje, jenž uvádí Koolhaas (2006), je útok na civilní infrastruktury Sarajeva a Mostaru, kde etnicko-národnostní bojové jednotky cíleně útočily na kulturní památky, infrastrukturu, mosty, kostely, synagogy, trhy, muzea, knihovny, kavárny, stejně jako na domy, ve snaze, kromě jiného „vymýt městské prostředí“ s jeho fyzickou strukturou i symboly paměti a kultury.

Závěr

Rozdíl mezi veřejným prostorem jako zdrojem hrozby a strachu a veřejným prostorem jako arénou aktivního života závisí do značné míry na tom, zda jsou (společně se společenským prostředím, které je obklopuje) dostupné prostory společenské interakce. Amin a Graham (1997) uvádějí, že veřejně přístupné a sdílené prostory mohou hrát významnou roli ve vytváření společenské, občanské kultury, která je kombinací víry v sebe sama a autonomie zakořeněné ve vykonávání občanských práv, společně s potenciálem tolerance a kulturní výměny nabízené a vznikající setkáváním se s cizinci (druhými). Setkávání cizinců, různost, rozdílnost, je tím, čím by život ve městě měl být, aby mohl poskytovat demokratický, přístupný prostor, vytvářející ve veřejném prostoru vzájemnou důvěru, jež je základem širších mezilidských vztahů, které dále vytváří demokratickou společnost. Kreativní potenciál města poskytuje nejen prostor pro vyjádření vlastní individuality v anonymním davu vzdáleném od svazujících pout malých komunit, ale i prostor nabízející možnost identifikace jak jednotlivcům, tak komunitám.

Přístupný veřejný prostor ale ve městech, zdá se, mizí. Neodvratný důsledek snah o zajištění bezpečnosti města, které často znamenají ohraničování, uzavírání částí měst, jejich zapovězení všem skupinám a dohled nad nimi, znamená destrukci přístupného veřejného prostoru. Město se stává součtem vzájemně oddělených částí, které neumožňuje interakci všech obyvatel.

Podle Simmela (1997b) má člověk právo spojovat i rozdělovat. Člověk musí vždy rozdělovat a nemůže spojovat bez rozdělování. Smysl věcem dáváme ve chvíli, kdy je k sobě vzájemně vztahujeme a zároveň je od sebe odlišujeme, oddělujeme. Rozdělení, která lidé dělají mezi věcmi a místy, ale tuhnou do objektivních faktů, která zase zpětně organizují sociální smysl a jednání. Ustanovením hranic získávají podle Simmela jednotky tím vzniklé svoji vlastní vnitřní jednotu, hranice vedou ke vzájemnému posílení prvků a ustavení dynamického vztahu k centru. Právě ony produkují to, co je symbolizované v prostorové hranici: nahrazení pozitivního smyslu pro moc a spravedlnost ve vlastní sféře uvědoměním, že tato moc a spravedlnost se nerozšiřují do sféry druhé. „Hranice není prostorový fakt se sociologickými důsledky, ale sociologický fakt, který se formuje prostorově“ (Simmel 1997b: 175). Hranice jsou formovány a reprodukovány sociálním jednáním a vtiskávají se do způsobů myšlení. Způsoby jak oddělování, tak spojování míst (protože smyslem hranice je, podle Simmela, nejen oddělení, ale především také propojení, spojení míst), dává objektivní formu subjektivnímu chápání prostoru, a potom slouží k řízení subjektu v prostoru. Pro Simmela je oddělování a spojování součástí stejného procesu. Nakreslit hranici v prostoru nedává smysl bez ideje spojení. Označením dvou věcí jako rozdílných jsme je už v našem vědomí vztáhli k sobě, spojili jsme je dohromady, proti tomu, co leží mezi nimi (viz Simmel 1997b).

Simmelovo uvažování lze jistě doplnit pozitivními příklady oddělování a oddělených míst, jako jsou etnické či jiné enklávy, které tím, že se oddělí a soustředí na jednom místě, získávají řadu výhod. Jane Jacobsová také nevidí hranice jako pouze destruktivní element, ale jako možnost svobody a zároveň diverzity. Jaký ale mají význam hranice v prostoru, změní-li se ve věžeňské zdi, ať už z jedné nebo druhé strany? Pokud je město uzavřené, rozdělené? „Město, je právo, zákon v prostoru,“ odpověděl na podobnou otázku Christian de Portzamparc (2003). Město je výsledkem neustálého konfliktu mezi tlaky lidí, životnými a anarchickými, a nutností ustanovit pravidla, která zaručí obecné blaho a která navrhnou určitý způsob kontroly. Pokud

je upřednostňována určitá svoboda a určitá rovnost, vytváří se segregace, která zabraňuje nebo zakazuje či neautorizuje některé svobody jiné. Teritorium, které vykazuje společenské bariéry, se zanedlouho stává teritoriem války. Městský prostor je nejen obecným blahem, ale také zcela jasným faktorem demokracie. Vždy existují místa, která reflektují různé sociální úrovně. Demokratické město je ale takové, v němž není výše uvedené jednoznačné, nezvratné nebo kde se tento stav vyvíjí. Proto je potřeba zachovat za každou cenu veřejný prostor, ulici, která patří všem, která vede všude a kde své cesty kříží všichni lidé, bohatí i chudí (Portzamparc 2003).

Zdá se, že město takový veřejný prostor nezachovává, že podle současné diskuze není otevřeným, demokratickým systémem, který je podmínkou *sine qua non* naplnění onoho potenciálu. Jeho vývoj nesměřuje ke zlepšení, ale naopak k vyostření, ještě přísnějšímu oddělování městského prostoru. Městská textura a diverzita, různorodost, se rozdělují a vzájemně ohraničují, izolují, oddělují obyvatele, které podřizují kontrole a usměřují neustálým dohledem, čímž zamezují utváření kreativního prostředí pro vznik společenského nebo občanského uvědomění nebo individuálního ukotvení a vedou k zániku „eruptivní spontaneity ulice“ i „demokratického fóra“. Pocit nebezpečí převažuje a obyvatelé měst nehledají kreativní městský potenciál, ale snaží se od něj izolovat. Město není oním prostorem Hannah Arendtové (1959), kde každý může vidět a slyšet a kde je viděn a slyšen všemi, „světem nazíraným z mnohosti aspektů“, který je nutnou podmínkou společného světa. Znamená to tedy, že společný svět není možný?

Předobraz města, polis, agora, jakožto setkávání různých lidí umožňující svobodnou diskusi je, zdá se, nedostížitelný a stále vzdálenější. Ale na druhou stranu, upozorňují kritici, ne všichni disponovali přístupem do polis. „Ženy a otroci však nehráli v agoře žádnou roli, což nás zanechává s otázkou: nad čím ztratou tady truchlíme?“ (Watson 2006).

Sophie Watsonová (2006) navrhuje v kontextu současné diskuze o stavu dnešního města jakožto rozděleného, kontrolovaného prostoru sestávajícího ze vzájemně nekomunikujících částí, a zároveň ve své snaze nalézt onen přesahující společný svět, určitou alternativu. Upozorňuje na veřejné městské prostory, které slouží k setkávání i diskusi jejich návštěvníků, které ovšem nejsou často vidět hned na první pohled.

Důvěra, pocit sounáležitosti s ostatními, se zřejmě již netvoří každodenně na městských ulicích a náměstích. Vzhledem k těmto vlastnostem ale Watsonová (tamtéž) navrhuje, že je potřeba hledat jinde, na místech méně nápadných. Město nejsou jen ulice a náměstí pod dohledem kamer, nákupní centra oddělená od zbytku města dálnicemi nebo uzavřená ghetta. Watsonová zkoumá místa jako eruv,¹⁰ městské lázně, zahrádky starších lidí nebo přírodní koupaliště. Všechna jsou místy, na kterých se setkávají lidé vzájemně cizí a která přitom nejsou místy exkluze. Lidé mají možnost se zde setkat, zapojit se do dialogu, vyjádřit svůj názor a vytvářet si svůj pohled na okolní svět. Právě zde se tvoří hranice, které vznikly původně spojováním a jež jsou prostupné a nerepresivní.

¹⁰ Eruv je hebrejské slovo, které znamená „směs, smíšení“ a vztahuje se k některému ze tří procesů, jež povolují určité, jinak zakázané, aktivity v židovském právu. Eruv bývá v praxi prostor vymezený hranicemi – skutečnými nebo symbolickými –, ve kterém mohou jeho obyvatelé i během šábesu nosit (přenášet) různé věci. Umožňuje tak svobodný pohyb a setkávání lidí, kteří by jinak museli zůstat doma.

Veřejné prostory jsou, jakožto „společný svět“, který nás musí přesáhnout, nenahraditelně důležité. Watsonová si ale znova pokládá otázku po tom, koho *nás* musí přesáhnout, kdo jsme *my*, kteří město tvoříme a vylučujeme nebo inkludujeme. Tvrdí, že prostory na samých okrajích města i společnosti, pro řadu lidí neviditelné, často symbolické, jsou stejně tak důležité (a možná se stanou důležitějšími) než monumentální, rekonstruované a formální prostory rozdělujících se měst.

Watsonová v těchto místech zkoumá hranice, ohraničování, omezování prostoru a přijímání, uznávání či odmítání rozdílností na veřejnosti a také to, jakým způsobem jsou rozdílnosti vyjednávány a představovány. Místa obvyčejnější a méně dramatická než designově rekonstruované městské prostory tvoří podle autorky městský veřejný realm a prostor, který je heterogenní a disponuje potenciálem, který (i když ne vždy) se vyvíjí a vzrůstá. Jsou to právě tato místa, na kterých se odehrávají setkávání různých lidí, ze kterých může vycházet alespoň část městského potenciálu. Jejich analýza by mohla tvořit protiváhu v současnosti dominantnímu a z velké části negativnímu diskurzu o povaze měst.

Literatura

- Amin, A.; Graham, S. 1997. *The Ordinary City*. Royal Geographical Society. Transactions of the Institute of British Geographers. 22: 411-429
- Arendt, H. 1959. *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bauman, Z. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON.
- Bauman, Z. 1999. *Globalizace (Důsledky pro člověka)*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Z.. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Z. 2004. *New Frontiers and Universal Values*. Centre of Contemporary Culture of Barcelona, Barcelona.
- Bech, H. 1998. „Citysex: Representing Lust in Public.“ *Theory, Culture & Society*, 15: 215–241.
- Borja, J. 1998. „Citizenship and Public Space.“ In *Ciutat real, ciutat ideal. Significat i funció a l'espai urbà modern* [Real City, Ideal City. Signification and Function in Modern Space], *Urbanitats*, No. 7, Centre of Contemporary Culture of Barcelona, Barcelona.
- Burjanek, A. 1997. „Segregace.“ *Sociologický časopis*, 33 (4): 423–434.
- Byrne, D. 1999. *Social Exclusion*. Buckingham: Open University Press.
- Byrne, D. 2001. *Understanding the Urban*. Basingstoke: Palgrave.
- Castells, M. 1988 [2002]. „Social Movements and Urban Culture.“ In I. Susser (ed.) *The Castell's Reader on Cities and Social Theory*. Malden: Blackwell Publishers, s. 176–239.
- Castells, M. 1989 [2002]. „The City in the Information Age. The Informational Mode of Development and the Restructuring of Capitalism. Information Technology, the Restructuring of Capital-Labor Relationships, and the Rise of the Dual City.“ In I. Susser (ed.) *The Castell's Reader on Cities and Social Theory*. Malden: Blackwell Publishers, s. 255–360.
- Castells, M. 1996 [2002]. „The Space of Flows.“ In I. Susser (ed.) *The Castell's Reader on Cities and Social Theory*. Malden: Blackwell Publishers, s. 316–383.
- Castells, M. 1993. „European Cities, the Informational Society, and the Global Economy.“ In L. Deben, W. Heinemeijer, D. van der Vart (eds.). *Understanding Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis, s.7-12.

- Castells, M. 1998. „Public Space in the Information Society.“ In *Ciutat real, ciutat ideal. Significat i funció a l'espai urbà modern* [Real City, Ideal City. Signification and Function in Modern Space], *Urbanitats* No. 7, Centre of Contemporary Culture of Barcelona, Barcelona.
- Coleman, R.; Sim, J. 2000. „,You'll never walk alone': CCTV Surveillance, Order and Neo-liberal Rule in Liverpool City Centre.“ *The British Journal of Sociology*, 51 (4): 623–639.
- Cybriwsky, R. 1999. „Changing Patterns of Urban Public Space. Observations and Assessments from the Tokyo and New York Metropolitan Areas.“ *Cities*, 4: 223–231.
- Davis, M. 1990. *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*. New York: Vintage.
- Dear, M.; Flusty, S. 1999. „The Postmodern Urban Condition.“ In M. Featherstone, S. Lash, (eds.) *Spaces of Culture. City, Nation, World*. London: Sage.
- Esser, J.; Hirsch, J. 1997. „The Crisis of Fordism and the Dimensions of a ,Post-Fordist' Regional and Urban Structure.“ In A. Amin (ed.) *Post-Fordism: A Reader*. Malden: Blackwell Publishers, s. 71–97.
- Featherstone, M.; Lash, S. 1999. *Spaces of Culture*. London: Sage.
- Giddens, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Goffman, E. 1971. *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books.
- Goss, J. 1996. „The Magic of the Mall: An Analysis of Form, Function, and Meaning in the Contemporary Retail Built Environment.“ In A. D. King (ed.) *Re-presenting the City: Ethnicity, Capital and Culture in 21. Century Metropolis*. New York: New York University Press, s. 265–284.
- Habermas, J. 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia.
- Hall, P. 1998. *Cities in Civilization: Culture, Innovation, and Urban Order*. London: Phoenix Books.
- Hamnett, C. 1998. „Social Polarization, Economic Restructuring and Welfare State Regimes.“ In S. Musterd, W. Ostendorf (eds.) *Urban Segregation and the Welfare State: Inequality and Exclusion in Western Cities*. London: Routledge.
- Hannigan, J. A 1995. „The Postmodern City: A New Urbanization.“ *Current Sociology*, 43 (1): 151–217.
- Harvey, D. 1990. *The Condition of Postmodernity*. Malden: Blackwell Publishers.
- Christopherson, S. 1997. „The Fortress City: Privatized Spaces, Consumer Citizenship.“ In A. Amin (ed.) *Post-Fordism: A Reader*. Malden: Blackwell Publishers, s. 409–427.
- Jacobs, J. 1972. *The Death and Life of Great American Cities*. Harmondsworth: Penguin.
- Kazig, R.; Müller, A.; Wiegandt, C. 2003. „Öffentlicher Raum in Europa und den USA.“ *Informationen zur Raumentwicklung*, 1/2: 91–106.
- Koolhaas, R. 2004. *Content*. Köln: Taschen.
- Lash, S.; Urry, J. 1996. *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
- Marcuse, P.; van Kempen, R.(eds.) 2000. *Globalizing Cities. A New Spatial Order?* Oxford: Blackwell.
- Marcuse, P. 1997. „The Ghetto of Exclusion and the Fortified Enclave.“ *American Behavioral Scientist*, 41 (3): 311–326.
- Mongin, O. 2003. *Les conditions de l'urbain: à propos de l'espace public et de la politique*. Centre of Contemporary Culture of Barcelona, Barcelona.

- Musil, J. 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Musil, J. 2002. „Co je urbanizace.“ In J. Musil, P. Horská (eds.). *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, s. 7–35.
- Portzamparc, C. de. 2003. „Age III, la ville ouverte.“ *Revue Urbanism*, No 351: 18–25.
- Putnam, R. 2001. *Bowling Alone*. New York: Touchstone Book.
- Sassen, S. 2001. *The Global City. New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. 2002. „Introduction. Locating Cities on Global Circuits.“ In S. Sassen (ed.) *Global Networks, Linked Cities*. London: Routledge, s. 1–39.
- Savage, M.; Warde A.; Ward, K. 2003. *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. Basingstoke: Palgrave.
- Sennett, R. 1978. *The Fall of Public Man*. New York: Vintage Books.
- Sennett, R. 1992. *The Conscience of the Eye. The Design and Social Life of Cities*. W. W. Norton.
- Sennett, R. 1999. „Growth and Failure: The New Political Economy and its Culture.“ In M. Featherstone, S. Lash (eds.) *Spaces of Culture. City, nation, world*. London: Sage, s. 14–26.
- Sennett, R. 2004. *The Resurgent City. The City as an Open System*. London School of Economics, Leverhume International Symposium.
- Short, J. R. 1997. *The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture, and Power*. Malden: Blackwell Publishers.
- Simmel, G. 1971. „The Metropolis and Mental Life.“ In *On Individuality and Social Forms: Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press, s. 323–358.
- Simmel, G. 1997a. „The Sociology of Space.“ In D. Frisby, M. Featherstone (eds.) *Simmel on Culture: Selected Writings*. London: SAGE Publications.
- Simmel, G. 1997b. „The Bridge and Door.“ In D. Frisby, M. Featherstone (eds.) *Simmel on Culture: Selected Writings*. London: SAGE Publications.
- Slater, D. 1997. *Consumer Culture and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Soja, E., W. 1989. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso.
- Susser, I. 2002. *The Castell's Reader on Cities and Social Theory*. Malden: Blackwell Publishers.
- Thorns, D. C. 2002. *Transformation of Cities*. Basingstoke: Palgrave.
- Tönnies, F. 1957. *Community & Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*. Charles P. Loomis (ed.), Michigan: Michigan State University Press.
- Tonkiss, F. 2005. *Space, the City and Social Theory*. Cambridge: Polity.
- Watson, S. 2006. *City Publics: The (Dis)enchantments of Urban Encounters*. London: Routledge.
- Weiske, Ch. 2003. „Städtische Öffentlichkeiten – ihre Akteure und ihre Räume.“ *Informationen zur Raumentwicklung*, 1/2: 20–26.
- Wessel, T. 2000. „Social Polarisation and Socioeconomic Segregation in a Welfare State: The Case of Oslo.“ *Urban Studies*, 37 (11): 1947–1967.
- Wilson, W. J. 1990. *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. 1996. *When Work Disappears: The World of the New Urban Poor*. New York: Alfred A. Knopf.

- Wilson, W. J. 2000. „The State of American Cities.“ In A. Power, W. J. Wilson (eds.) *Social Exclusion and the Future of Cities*. CASE Paper 35 Centre for Analysis of Social Exclusion, February 2000. London: London School of Economics, s. 21–32.
- Young, J. 1999. *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: SAGE Publications.
- Zukin, S. 1995. „Disney World: The Power of Facade/the Facade of Power.“ In A. McDowell (ed.) *Undoing Place: A Geographical Reader*. London: Arnold, s. 284–297.
- Zukin, S. 1996. „Space and Symbols in an Age of Decline.“ In A. D. King (ed.) *Re-presenting the City: Ethnicity, Capital and Culture in 21. Century Metropolis*. New York: New York University Press, s. 43–59.
- Zukin, S. 1995. *The Cultures of Cities*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Zukin, S. 1998. „Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption.“ *Urban Studies*, 35 (5/6): 825–850.

Autorka

Michaela Šuleřová studuje doktorský program sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Zaměřuje se na sociologii města, konkrétně na studium současných měst a jejich proměn v rámci probíhající globalizace. Kontakt: sulerova@fss.muni.cz